

Türk şairi Rəcaizadə Mahmud Əkrəm və Mirzə Ələkbər Sabir yaradıcılığı

*Ulduz Qəhrəmanova*¹

XÜLASƏ

Böyük Azərbaycan şairi Mirzə Ələkbər Sabir yalnız Azərbaycan klassik poeziyasını öyrənib onlardan öz satirik məramına uyğun istifadə etməklə kifayətlənməmiş, həmçinin Yaxın Şərq ədəbiyyatının klassiklərini də unutmamışdır. Onun türk və fars klassiklərinə yazdığı nəzirə, bənzətmə, məalən tərcümə və təxmisləri ədəbiyyat tarixində xüsusi mövqeyə malikdir. Məqalədəki müqayisələr göstərir ki, Rəcaizadənin lirik romantizminə Sabir satirik realizmlə cavab vermişdir. Şair Rəcaizadədən götürdüyü nümunələrdən istifadə edərkən mühüm əlamətləri mühafizə etməklə yanaşı, onların üzərində ciddi dəyişikliklər də etmişdir.

AÇAR SÖZLƏR

Rəcaizadə Mahmud Əkrəm, Mirzə Ələkbər Sabir yaradıcılığı, satira, romantik hiss

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Göndərilib: 28.11.2024

Qəbul edilib: 15.02.2025

¹ Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Azərbaycan. <https://orcid.org/0009-0003-4418-9319> | ulduzkahraman1@gmail.com

Creation of Turkish Poet Rejaizade Mahmud Akram and Mirza Alakbar Sabir

*Ulduz Gahramanova*¹

ABSTRACT

The great Azerbaijani poet Mirza Alakbar Sabir was not satisfied with only studying the classical poetry of Azerbaijan and using them according to his satirical purpose, he also did not forget the classics of the Middle Eastern world. His poems, similes, translations and interpretations of Turkish and Persian classics have a special position in the history of literature. The comparisons in the article show that Sabir responded to Rajaizade's lyrical romanticism with satirical realism. While using the samples taken from Rajaizade, the poet preserved the important features and made serious changes on them.

KEYWORDS

Rejaizade Mahmud Akram, Mirza Alakbar Sabir's creativity, satire, romantic feeling

ARTICLE HISTORY

Received: 28.11.2024

Accepted: 15.02.2025

¹ Doctor of Philosophy in Philology, Head Teacher, Azerbaijan State Pedagogical University. Azerbaijan.
<https://orcid.org/0009-0003-4418-9319> | udrizkahraman1@gmail.com

Giriş

Dahi Azərbaycan şairi M. Ə. Sabir yaradıcılığı öz vətəninə olduğu kimi, Türkiyədə də böyük əks-səda doğurmuşdur. Müxtəlif türk mətbuatlarında, ensiklopediya və ədəbiyyat tarixində, antologiya və lüğətlərdə şair haqqında müxtəlif mülahizələrə rast gəlsək də, təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, Türkiyədə onun haqqında ədəbi fikrin gedişi sistemli şəkildə hələ də öyrənilməmişdir. Sabirin Şərq ədəbiyyatı, xüsusilə Şərq ölkələri ilə əlaqəsi geniş və dəyərli bir mövzudur. Tənqidçi alim Ə. Mirəhmədova görə, şairin Orta və Yaxın Şərqin Hindistan, Ərəbistan, Misir, Türkiyə və başqa ölkələrində nə dərəcədə tanındığı tədqiqatçılar tərəfindən hələ də dərinlən araşdırılmamışdır.

M. F. Axundova görə, M. Ə. Sabir irsi onun sağlığından bu günə qədər Yaxın və Orta Şərq xalqları arasında geniş yayılmışdır. Bu inkarolunmaz həqiqəti Abbas Səhhətdən başlamış Sabir haqqında yazan bütün ədəbiyyatşünaslar etiraf edirlər. Hətta xarici ölkələrdə çap olunan bir sıra əsərlərdə də “Molla Nəsrəddin” jurnalı və onun böyük şairi Sabirin Yaxın Şərq ölkələrinə qüvvətli təsiri etiraf olunur.

Əsas hissə

Bu məsələ C. Xəndan, Ə. Cəfər, T. Novruzov kimi ədəbiyyatşünasların diqqətindən yayınmamışdır. Ə. Cəfər bildirmişdir ki, deyilənə görə, Sabir, Rəcəizadənin dörd şeirinə bənzətmə yazmışdır.

1. Sabirin Rəcəizadənin “Növbahar” adlı şeirinə yazdığı “Çığırma, yat...”, yaxud “Töməyi-nəhar” adlı bənzətmə əsəri buna bir nümunədir. Bu iki şeir arasında nə mövzu, nə ideya, nə ruh cəhətdən, nə də üslubca heç bir yaxınlıq yoxdur. Rəcəizadənin şeirində əvvəldən sonadək baharın tərənnümünə yer ayrılır: çiçəklər, quşlar, ağaclar, çəmənlər və çəmənlərdə gəzən gözəl qızlar, son iki misrada isə dərdsiz-qəmsiz çoban qıyafətli bir qərib. “Növbahar” ictimai məzmununa malik olmayan lirik-naturalist bir şeirdir. Halbuki Sabirin buna bənzədilən şeiri başdan-başa ictimai keşməkeşlər və sinfi didişmələrlə dolu bir əsərdir. Burada həm xalqın başı üstündə siyirməqılınc duran çar üsuli-idarəsi, həm əməkçi kütlələri soyan möhtəkir bəylər, xanlar, həm fəqirlərə, yoxsullara kəfən biçən mürdar üzlü varlılar, həm riyakar, zəhərli ruhani təbəqəsi, həm avara, boşboğaz, səfiş ziyalılar, həm də bütün bu tufeylilərin ağırlığını çiynlərində daşıyan məzlum, zəhmətkeş xalq obrazları yaradılıb.

Rəcəizadə Mahmud Əkrəm:

Müqimi-rağ ol, ey könül, füyuzi-növbaharı gör!
Şükufələrdə mövc uran səfayi-hüsni-yarı gör!

Nə sənət eylər aşikar həzari-nəğməkarı gör!
Kənari-hövzi-pakdə dirəxti-sayədarı gör!
Verər həyatə ehtizaz, xüruşi-cuybarı gör!

Mirzə Ələkbər Sabir:

Çığırma, yat, ay ac toyuq, yuxunda çoxca darı gör!
Sus, ay yazıq, fəzadəki üqabi-canşikarı gör! [4, s. 93]

Bu iki şeir forma cəhətdən də bir-birinə bənzəmir. Birinci, müsəmmət şəkilli beş bəndli bir beşlik, ikinci isə qəzəl şəkilli doqquz beytli bir şeirdir. Deməli, burada iki şeirdən birinin digərinə nəzirə olması üçün tələb olunan əsas şərtlər yoxdur. Lakin, bununla belə, iki şeir arasında vəzn və qafiyəcə oxşarlıqlar mövcuddur. Sabir “Növbahar” şeirinin vəzn və qafiyəsinə uyğun, məzmunca ona zidd bir əsər yaratmaqla Rəcaizadənin şeirini təhzil etmişdir. Yəni Sabirin şeiri Mahmud Əkrəmin şeirinə, “Hophopnamə” nəşirlərinin dediyi kimi, nəzirə deyil, təhzildir.

2. “Sabir Rəcaizadə Mahmud Əkrəmin “Yad et!” adlı məşhur şeirinə də nəzirə yazmışdır. Bu şeir 2 iyul 1907-ci ildə “Füyuzat” jurnalının 27-ci nömrəsində çap olunduqdan bir neçə gün sonra “Molla Nəsrəddin” jurnalının haman ildə çıxan 20 avqust tarixli 31-ci nömrəsində Sabirin nəzirəsi çap olunmuşdur” [5, s. 333 – 334].

Sabirin “Vəqta ki, qopur bir evdə matəm” adlı satirası ilk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında 20 avqust 1907 № 31-də imzasız çap olunmuş və bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Şeir üçüncü və dördüncü nəşrdə “Ehsan” adı ilə verilmişdir. İstər jurnalda, istərsə də birinci və ikinci nəşrdə şeirdən əvvəl belə bir qeyd vardır: Rəcaizadə Mahmud Əkrəm bəy əfəndi həzrətlərinin “Yad et” ünvanlı əsərinə nəzirə” [4, s. 355].

Müqayisə edərkən görünür ki, Rəcaizadə Mahmud Əkrəm bəy əfəndinin şeiri fərdi romantik hisslərin tərənnümünə, Sabirin şeiri isə ictimai satirik ideyaların təbliğinə həsr olunmuşdur. Rəcaizadə Mahmud Əkrəm bəy əfəndi romantik, Sabir isə realist üslubda yazmışdır. Ona görə də biri tərənnüm, o biri ifşa edir. “Birində təbii mənzərə, o birində cəmiyyətin faciəli həyatından canlı bir lövhə nəzəri cəlb edir. Şeirlərin birində kədərli aşiq və onun məhbubəsinin xəyalı, digərində ölüm və onunla əlaqədar olaraq təşkil olunmuş ehsan mərasimlərində iştirak edən və ancaq yemək xatirinə gələn acgöz insanların tipik surətləri canlanır. Nəhayət, hər iki şeirdə təkrar olunan “yad et” rədifinin məzmunu və doğurduğu təəssür də başqadır” [5, s. 335].

Rəcaizadə Mahmud Əkrəm:

Vəqta ki, gəlib bəhar...yeklər
Əşyadə əyan olur təgəyyür;
Vəqta ki, həzar eşqərvər
Yarpaqlar ilə edib təsəttür,

Mirzə Ələkbər Sabir:

Vəqta ki, qopur bir evdə matəm,
Təşkil edilir büsati-əhsan,
Məlumlar əyləşir müəmməm,
Təfərih ilə əllərində qəlyan,
Ev sahibinin xəyalı bərhəm,
Əfkarı qonaqların fəsinan,
Bəşdikcə qazan-qazan mütəncəm,
Gəldikcə tabaq-tabaq bədımcan-
Yad et məni, yağlı-yağlı yad et! [4, s. 120]

Romantik hissləri ifadə edən bu şeir bir sənət nümunəsidir. Təsadüfi deyil ki, Sabirlə yanaşı Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq və digər şairlərimiz də bu gözəl şeirə nəzirələr yazmışlar. Sabirin qələmə aldığı isə bu nəzirələrin hamısından fərqlənir. O bu lirik şeirdən satirik məqsəd üçün istifadə etmiş, onun lirik-romantik ruhunu tamamilə dəyişdirərək şeirə satirik ruh qatmışdır.

Ə. Cəfərə görə, “Üç bəndlik bu şeirdə üç zümrənin: “rəhmsiz zənginlərin, müftəxor ruhanilərin və ac-yalavac yoxsulların yaşayış tərzini”, ümumiləşmiş obrazı oxucunun nəzərində canlanır. Hətta Sabir öz şeirinin ikinci və üçüncü bəndlərindəki son misraları Rəcəzadədən təxmis etməsinə baxmayaraq, bu iki şeir ideya və ictimai mündəricəsi baxımından da Sabirin parodiya sənətkarlığının mühüm məziyyətidir” [1, s. 15].

Yeri gəlmişkən, onu da qeyd etmək ki, Sabirin bu şeiri uzun zaman Rəcəzadə Əkrəmin həmin şeirinə nəzirə hesab edilmişdir. Halbuki, qeyd edildiyi kimi, bu şeiri (“Hophopnamə”nin üçüncü və dördüncü nəşrində “Ehsan” adı ilə çap olunub) “Yad et” şeirinə nəzirə adlandırmaq düzgün olmazdı. Doğrudur, şeirlərin arasında forma bənzərliyi vardır. Hər ikisinin vəznə eynidir: *məf'Ulü, MəFA'ilün, fə'Ulün* (həcəz bəhrinin onuncu növü), ikisi də şəkilcə müəşşərdir (müsəmmət tiplidir), bəndlərin son misraları eyni, “yad et” sözləri ilə rabitələnir. Lakin Rəcəzadənin şeirinin bütün bəndləri doqquz misradan ibarətdir. Sabir isə bu prinsipə tabe olmamış, onun şeirinin birinci bəndi doqquz, ikinci və üçüncü bəndləri isə on bir misralıdır. Rəcəzadədə bəndlərin son misraları qafiyəsizdir. Sabirdə isə iki sonuncu misra Rəcəzadədən götür-

rülsə də, bu ahəngdar sözlər qafiyə üçün nisbətən məqbul sayıla bilər. Deməli, hər iki şeirdə qafiyə baxımından müəyyən sərbəstliyə yol verilmişdir. Bütün bu cəhətlər hər iki şeirin yalnız formal tərəfini təşkil edir. Məzmun tərəfinə nəzər saldıqda Rəcaizadənin əsəri bir lirik sentimental şairin təbiət lövhələri qarşısında incə və həzin duyğularını, əndişələrini müxtəlif rənglərdə təsvir edir. Sabirin əsəri isə bir realist, mübariz xalq şairinin ictimai həyatda olan kəskin ziddiyyətlər, böyük ədalətsizliklər qarşısında yaşadığı dərin əzablı hiss və fikirlərini bütün çılpalığı ilə ifadə edir. Üç bənddən ibarət olan bu şeirdə üç ictimai təbəqənin: rəhmsiz zənginlərin, müftəxor ruhanilərin və ac-yalavac yoxsulların yaşayış tərzini şairin qələminin gücü ilə təsvir edilir. Bu iki şeir ideya və ictimai mündəricə etibarilə yalnız bir-birinə zidd deyil, bəlkə də, ikincisi birincisinə güclü bir satiradır.

Mahmud Əkrəm Rəcaizadənin haqqında danışılan “Yad et!” şeirinə Sabirdən, təxminən, bir il sonra, yəni 1908-ci ildə bir çox şairlər də nəzirə yazmışlar. Bunlardan Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq, Məşədi Həbib Zeynalov da “Qızdırmalı” imzası ilə “Aqılanə yad et” adlı bənzətmə yazaraq “Hop-hop”a təqdim etmişdirlər. Ə.Cəfər göstərir ki, bunu həm Sabirə bənzətmə, həm də Rəcaizadəyə təhvil saymaq mümkündür. Sabir isə, “Qızdırmalı”nın bu bənzətməsinə cavab olaraq, “Madam ki, Hamiyani-zülmət” misrası ilə başlayan şeirini yazmışdır. Həm Sabirin, həm də “Qızdırmalı”nın şeirləri ictimai məzmun cəhətdən eyni mahiyyət və eyni üslubdur. Lakin “Qızdırmalı” çirkin, cahil, qaranlıq bir ictimai mühitdən asanlıqla gözəl, cənnət kimi bir aləmə keçir. “Qızdırmalı” da M. Hadi kimi parlaq istiqbalıdan danışır, dünyanın cənnətə dönəcəyinə inanır, Sabir isə həyat hadisələrinə daha açıq gözlə baxır. Şair dərk edir ki, “Qızdırmalı”nın görüb duyduğu yaralar asanlıqla və tezliklə sağala bilməz. “Kafir sözünün lüğətdən silinməsi, mollaüma mirzə qənbərlərin aradan qaldırılması, habelə adət şəkli alan bir sıra yaramazlıqların sıradan çıxması bu günün və sabahın işi deyildir. “Bu nöqtəni qanə-qanə xab et!” – deyən şairin mənalı ifadəsindəki ictimai motiv oxucunu xəyallara daldırır, düşündürür və hətta mübarizəyə ruhlandırır” [5, s. 328 – 329].

Qızdırmalı:

Vaxta ki, cahanda ləfzi-kafər
 Bir-bir pozular hamı lüğətdən,
 Nə Mollaüma, nə Mirzə Qənbər,
 Yox, rənci məlal bir cəhətdən
 İnsanlar olur çü cismi-vahid,
 Aləm dəxi bir vətən ki, cənnət...

Sabir:

Aldanma quzum ki, ləfzi-kafər
Təshih olunub çıxı lüğətdən;
Madam ki, sağ Mirzə Qənbər,
Eymən deyilik bu mələndən;
Qoymaz ki, bu xəlqi cismi-vahid
Hökmündə olub edə məişət [4, s. 157].

Sabir “Qızdırmalı” imzası ilə yazan M. H. Zeynalova “Madam ki, Hamiyani-zülmət” adlı satirası ilə cavab vermişdir. Bu satira ilk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalının 1908-ci il 30 mart tarixli 13-cü sayında imzasız çap olunmuş və dördüncü nəşrdən başqa, qalan bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Şeir üçüncü nəşrdə “...Qafilənə xab et!” adı ilə verilmişdir. Jurnalda şeirdən əvvəl belə bir qeyd vardır: “Molla Nəsrəddin”in 10-cu nömrəsində “Qızdırmalı” imzalı yazılan əsərə cavab” [4, s. 368]. Sabirin bu satirası M. H. Zeynalovun 1908-ci ildə “Molla Nəsrəddin” jurnalının 9 mart tarixli 10-cu sayında dərc edilmiş bir şeirinə cavabdır. Şeirin başında yazılan “Şairimiz “Hop-hopa” təqdim olunur” sözləri nəzərə alınmamış və bu əsər səhv olaraq Sabirə isnad ilə ilk dörd nəşrə daxil edilmişdir [4, s. 368]. Sabir “Madam ki, Hamiyani-zülmət” adlı təhzilində “Qızdırmalı”ya cavabında özünəxas bir müdrikliklə bildirir ki, cəmiyyət heç vaxt rəzil qüvvələrdən mübarizəsiz xilas olub xoş günə çıxı bilməyəcək. Hər iki təhzil arasındakı fərqi göstərməklə yanaşı, Sabirin müasirindən (“Qızdırmalı”dan) çox yüksəkdə dayandığını xüsusi olaraq qeyd etməliyik. Sabirin şeiri zahirən nəzirəni yada salsa da, o daha çox təhzildir. “Nəzirədə əsas şeirə həm forma, həm məna cəhətdən təqlidçilik, ona müəyyən dərəcədə tabelik şərtidir. Təhzildə isə əsas şeirin ruhu ilə uzlaşmamaq, ona müxtəlif şəkil və dərəcədə etiraz və ya müxaliflik tələb olunur.

Sabir, Rəcəzadə Mahmud Əkrəmin “Bahardan bir yarpaq”, yaxud “Zəməmədən bir nəğmə” şeirinə “İftardan bir göftar, ya məcmuədən bir löqmə” (“Atmış niqabi-hüsnin məcmuəyi-təvəngər”) adlı satirasını nəzirə yazmışdır. Sabirin bənzətməsini A. Səhhət “İftardan bir göftar, ya məcmuədən bir löqmə”, Ə.İ. Cəfərzadə isə “Bir vaizi-süxənvər” adlandırmışlar. Hər ikisi, habelə 1948 və 1954-cü illərin nəşrləri də Sabirin bu əsərini tamamilə yanlış olaraq nəzirə sayırlar. Bunların təsiri altında rus dilinə tərcüməsində də Sabirin bu şeiri, nəyə və ya kimə aid olduğu anlaşılmadan “Padrajanie” (nəzirə) başlığı altında çap olunmuşdur. Yaxşı ki, bu yanlışlığı Əziz Şərif tərcümənin “Qeydlər”ində dolayı yolla da olsa, düzəltdi. “Bu satira Rəcəzadə Mahmud Əkrəm bəyin “Füyuzat” jurnalının 1907-ci il 7 oktyabr tarixli 29-cu sayında dərc olunan

“Bəhardan bir yapraq, yaxud zümzümədən bir nəğmə” adlı şeirinə bir nəzirədir” [4, s. 362].

Rəcaizadə Mahmud Əkrəm:

Atmış niqabi-hüsnün məhbubeyi-zərəfsər,
Qızlar yaşıl geyinmiş...açmış bütün çiçəklər,
Ahəngriş gülşən mürğani-eşqərvər...
Cari səfadə cülər...sarı həvayə ənbər...

Mirzə Ələkbər Sabir:

Atmış niqabi-hüsnin məcmuəyi-təvəngər,
Məcmuədə düzülmüş eyzən xuruş sərəsər,
Həsərtkeşani-mətbəx, gürgani-bətnərvər,
Cari boğaza şərbət, sari-məzaqə şəkkər,
Əksi-buxari-dolma, zilli-əmmameyi-sər,
Dəryayi-iştəhayəolmaqda behcətəvər,
Hüzzar içində əsla yox bir fəqirü müztər,
İftar vəqtidir ha, ey vaizi-süxənvər!
İş başbilənsiz olmaz!
Sərsüfrə sənsiz olmaz! [4, s. 138]

Sabirin bu satirası isə ilk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalının 1907-ci il 11 noyabr tarixli 42-ci sayında imzasız çap olunmuş və bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü və dördüncü nəşrdə “Ey vaizi-süxənvər!..” adı ilə, son iki nəşrdə isə sərlövhəsiz verilmişdir. Jurnalda sərlövhədən sonra belə bir qeyd vardır: “Nəzirə ustadi-möhtərəm Əkrəm bəyə...” [4, s. 362].

“Sabir öz nəzirə, bənzətmə və parodiyalarında klassik və müasir şairlərdən formanı alır, bu lirik və ya epik formada satirik məzmunu çox məharətlə ifadə edə bilir. Lakin indiyədək alınan formaya xalq şairinin necə riayət etdiyi göstərilməmişdir. Bunu aydınlaşdırmaq üçün hər iki şeiri müqayisə etmək lazımdır. Müqayisədən bəlli olur ki, hər iki şeir eyni vəznədir: *məf'Ulü, fA'ilAtün, məf'Ulü, fA'ilAtün* (müzari bəhrinin ikinci növü), şəkilcə də hər ikisi eynidir – cütmüstəzadlı səkkizlikdir. Hər ikisi dörd bənddən ibarətdir. Hər ikisində 8 misradan sonra qısa bir beyt verilir. Bu şeirlərin qafiyə quruluşu da eynidir” [2, s. 45].

Rəcaizadə Mahmud Əkrəm öz sevgilisi ilə romantik hisslərlə yaşamaq istəyən, təbi-

ətin gözəlliyindən zövq alan, çəmənlərin, çiçəklərin görkəmində, quşların nəغمəsində, buludların, dağların rəngində öz eşqindən bir zərrə görən, bütün dünyanı eşq içində təsəvvür edən sentimental bir aşiqin öz “dilbəri-səmənbərinə” yetişmək üçün ürəyindən keçən arzularını nəzərə almışdır. Şeir sonadək bu ruhda davam edir. Heç təsadüfi deyil ki, bu ruhu təmsil edən bir misra “Könlüm də sənsiz olmaz!” bütün bəndlərin sonunda gələrək fikri tamamlayır. Rəcaizadədən ancaq forma və parodiya şəklinə düşmüş bəzi söz və ifadələr qalmış olur. Burada sentimental-romantik şeirdən əsər-əlamət belə yoxdur, burjuva-mülkədar quruluşundakı ictimai bərabərsizliyi nifrətlə damğalayan realist və ifşaedici satira vardır. Bu satiradakı ictimai həyat mənzərəsi o qədər acınacaqlıdır ki, şair onu ürək yangısız deyə bilmir. Başqa parodiyalarında olduğu kimi, burada da Sabir parodiya yazdığı şairə nəzakətlə yanaşır. O, “Molla Nəsrəddin” jurnalında çap etdiyi bu məşhur parodiyasında sosial ziddiyyətləri əks edən yeni bir şeir yaratmışdı. Bu parodiya Sabirin realist ədəbi-estetik mövqeyini aydın şəkildə ifadə edən digər şeirləri ilə yaxından səsləşirdi. Lakin nədənsə Sabirin bu şeiri də uzun müddət “Hophopnamə”lərə (son akademik nəşrə qədər) nəzirə adı ilə daxil edilmişdir. Əsl həqiqətdə isə Sabir şeiri Rəcaizadənin şeirinə nəzirə yox, parodiya olaraq yazmışdır. Əkrəm Cəfərin qeyd etdiyi kimi, “Sabirin şeiri ona qarşı (yəni Rəcaizadənin şeirinə qarşı – T. N.) acı-acı rişxəndlər, tənəli istehzalar, şiddətli töhmətlərlə dolu bir xitabdır” [1, s. 17].

Rəcaizadə Mahmud Əkrəm:

Etdikcə bən tamaşa həngameyi-bahari,
Məsturi-dudi-sevda ətrafi-guhsari,
Gördükcə pürsükunət dəryayi-biqərari,
Bir sövq ilə olur dil şerin həvəsgüzari.

Mirzə Ələkbər Sabir:

Etdikcə mən tamaşa, gördükcə işbu kari-
Acizdə inkisari, saildə iztirari,
Miskində intizari, tacirdə ehtikari,
Əşkim olur gözümdən xuni-ciyərlə cari...

Müqayisəyə nəzər salsaq görürük ki, Rəcaizadə şeirlərini gözələ, Sabir isə yoxsullara xitabən yazmışlar. Rəcaizadənin şeirində mündəricə ünsürləri: günəş, çəmənlər, çiçəklər, quşlar, arxlar, buludlar, dağlar, dəniz, bahar, eşq, hicran, ilham, canandır. Nəticə etibarilə bunlar bilavasitə heç bir ictimai ideyaya xidmət etmir. Sabirin

şeirində mündəricə ünsürləri: varlı və onun evi, iftar ziyafəti, süfrədə hər növ yeməklər, onun dövrəsində əmmaməli tüfeylilər, yekəqarın sərvətlilər, baş yerdə ruhanilərin böyüyü (vaizi-süxənvər) – bütün bu nazü-nemət bir tərəfdə, bu iki səhnəyə tamaşa etdikcə əzab, izzət içində hıçqırıqlarla boğulur, göz yaşlarını ciyərinin qanı ilə axıdır. Sabirin bu şeiri Rəcaizadənin şeirinə, “Hophopnamə” tərtibçilərinin dediyi kimi, nəzirə deyil, ona qarşı acı rixşənd, tənəli istehza, şiddətli töhmətlərlə dolu bir xitabdır.

3. Rəcaizadənin əsərlərindən Sabirin guya nəzirə yazdığı bir şeiri də, Ə.İ.Cəfərzadənin dediyinə görə, “Ey sözləri xəyalımı təltif edən mələk” misrası ilə başlayan şeiridir. Ə. Cəfər bunu qəbul etmir. O bildirir ki, Rəcaizadə bu şeirini oğlu Nijad Əkrəm üçün yazmışdır. Sabirin guya buna bənzətməsini “Hophopnamə” nəşrlərində gah “Dilbər”, gah “Çocuq” adlandırmışlar. Bu iki şeir arasında məzmunca da ciddi fərqlər var.

1. Rəcaizadənin şeiri şəkildə mətləsiz altılıq (müsəddəs) ikən, Sabirin şeiri şəkildə mətləli altılıqdır.
2. Rəcaizadənin şeiri altılıq şəklində müsəmmət tiplisidir, yəni bunun hər bəndinin altıncı misrası eyni qafiyə və rədiflə bağlanır, Sabirin şeiri isə müsəmmət deyil, nəqəratlı altılıqdır.
3. Rəcaizadədə qafiyələr birinci bənddə *aabvnb*, qalan bəndlərdə *aaaaab* şəklində ikən, Sabirdə mətlədən sonra bütün bəndlərin qafiyələri *aaaabb* şəklindədir.

Bu izahatdan açıq görünür ki, Ə. İ. Cəfərzadə Rəcaizadənin şeirindən üç misranı alaraq Sabirin şeirinin üstünə qoymaqda da, böyük şairin şeirini ona nəzirə adlandırmaqda da səhv etmişdir. “Hophopnamə”nin 1948-ci və 1954-cü il nəşrlərində isə Sabirin bu şeirinin Rəcaizadəyə deyil, Məhəmməd Hadiyə nəzirə olduğu göstərilir.

Beləliklə, parodiya yazarkən şair lirik romantik şeirin poetik vasitələrini tamam yeni, daha kəskin sosial problematikanın ifadəsinə uyğunlaşdırmışdır. Ümumiyyətlə, Sabirin Füzuli, Namiq Kamal, Abdulla Cövdət, Mahmud Əkrəm və başqa türk şairlərinə yazdığı parodiyalar bu janrın ədəbiyyatımızda yaranmış klassik nümunələridir.

Nəticə

Rəcaizadənin lirik romantizminə Sabir satirik realizmlə cavab vermişdir. Bunu məqalədə müqayisələr apararaq görmək mümkündür. Sabir Rəcaizadədən götürdüyü bütün nümunələri işləyərkən onun mühüm əlamətlərini mühafizə etməklə bərabər, onların üzərində ciddi dəyişikliklər də etmişdir. Rəcaizadə yaradıcılığında gördüyümüz kədərli motivləri satirik üsluba tətbiq edərək gülüş doğuran bir kədər yaratmışdır. Təbii ki, bu metod Sabir novatorluğunda xüsusi çəkiyə malikdir. Sabirin də nəzirə prinsipi

məhz bu istiqamətdə idi – tərs mənada nəzirədən istifadə edərək orijinal satirik əsər üzə çıxarmaq.

Ədəbiyyat

1. Cəfər, Ə. (1962). Sabirin yaradıcılığında təhzil, nəzirə və bənzətmələr. *Azərb. SSR. EA-nın xəbərləri, ictimai elmlər seriyası*, 5.
2. Əli, A. (1999). M. Ə. Sabirin satira sənətkarlığı.
3. Əlimirzəyev, X. (2009). *Klassiklərimizin ideal və poetik sənət dünyası*. II cild. Elm və təhsil.
4. *Hophopnamə*. (2004). I cild. Şərq-Qərb.
5. Xəndan, C. (1962). *Sabir yaradıcılığının sənətkarlıq xüsusiyyətləri*. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı.